

УДК 338.12

Пономарьова Ю.І.

*аспірант кафедри економіки підприємства
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана***НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ
УКРАЇНИ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ****DIRECTIONS FOR THE DEVELOPMENT
OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES IN UKRAINE
UNDER THE CONDITIONS OF INTEGRATION PROCESSES ACTIVATION****АНОТАЦІЯ**

У статті досліджуються питання діяльності підприємств харчової промисловості в умовах посилення інтеграційних процесів. Розглядаються загальні показники розвитку харчової промисловості України. Визначаються позитивні та негативні тенденції функціонування підприємств харчової промисловості. Проаналізовано основні фінансові результати їх діяльності. З'ясовано, що в останні два роки підприємства харчової промисловості загалом були збитковими. Розглянуто загальні тенденції їх зовнішньоекономічної діяльності. Проведено дослідження структури експорту основних груп продукції, що виробляють підприємства харчової промисловості. Визначено, що, навіть попри негативні тенденції та зниження обсягів експорту в абсолютних показниках, відсоток, який вони посідають у загальній структурі вітчизняного експорту, навпаки, збільшився. Доведено, що найбільш конкурентоздатними на зовнішніх ринках можуть бути лише великі підприємства харчової промисловості та агрохолдинги.

Ключові слова: харчова промисловість, підприємства харчової промисловості, виробництво харчових продуктів, інтеграційні процеси, експорт харчової продукції.

АННОТАЦИЯ

В статье исследуются вопросы деятельности предприятий пищевой промышленности в условиях усиления интеграционных процессов. Рассматриваются общие показатели развития пищевой промышленности. Определяются положительные и отрицательные тенденции функционирования предприятий пищевой промышленности. Проанализированы основные финансовые результаты их деятельности. Определено, что в последние два года предприятия пищевой промышленности в целом были убыточными. Рассмотрены общие тенденции их внешнеэкономической деятельности. Проведено исследование структуры экспорта основных групп продукции, производимых предприятиями пищевой промышленности. Обосновано, что, несмотря на негативные тенденции и снижение объемов экспорта в абсолютных числах, процент, который они занимают в общей структуре отечественного экспорта, наоборот, увеличился. Доказано, что наиболее конкурентоспособными на внешних рынках могут быть только крупные предприятия пищевой промышленности и агрохолдинги.

Ключевые слова: пищевая промышленность, предприятия пищевой промышленности, производство пищевых продуктов, интеграционные процессы, экспорт пищевой продукции.

ANNOTATION

The article investigates the issues of the food industry enterprise activity under the conditions of integration processes activation. There are considered the general figures of the food industry development in Ukraine. There are identified positive and negative trends in the functioning of the food industry enterprises. There are analyzed the basic financial results of their activities. It was found that in the last two years the food industry enterprises were generally unprofitable. There are considered the general trends of foreign economic trade. There is investigated the exports structure of main groups of production that the food industry

enterprises produce. Determined that despite negative trends and decreasing of exports in absolute figures the percentage they occupy in the total structure of domestic exports conversely increased. It is proved that the most competitive in foreign markets may be only the big food industry enterprises and agricultural holdings.

Keywords: food industry, food industry enterprises, food production, integration processes, export of food production.

Постановка проблеми. Харчова промисловість загалом та підприємства, що належать до неї, зокрема є основним системоутворюючим компонентом економіки нашої країни. Це зумовлено не лише надзвичайно великим значенням цієї галузі у забезпеченні населення необхідними обсягами продовольства та підтримки продовольчої безпеки держави, але й наявністю надзвичайно щільних зв'язків з агропромисловим комплексом, який останніми роками почав відігравати суттєву роль у формуванні експортного потенціалу країни. Високоєфективні підприємства харчової галузі здатні забезпечити стрімке зростання всієї галузі, що приведе до підвищення рівня її інвестиційної привабливості. Але для цього самі суб'єкти господарювання повинні бути конкурентоздатними, мати позитивну ділову репутацію та високі показники економічної та господарської діяльності.

На даному етапі для вітчизняних підприємств харчової промисловості є всі можливості значно розширити і підвищити рівень виробництва. Це насамперед пов'язано з лібералізацією зовнішньоекономічних відносин, а також підвищенням попиту на вітчизняні товари підприємств харчової промисловості на міжнародних ринках. В цьому аспекті актуальними є питання визначення найбільш перспективних напрямів функціонування підприємств харчової промисловості в умовах позитивних змін у розширенні можливостей зовнішньої торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження окремих напрямів діяльності підприємств харчової промисловості здійснювали багато вітчизняних вчених-економістів. Серед них слід назвати таких, як І.М. Алексеєнко, Л.В. Дейнеко, Т.Л. Мостенська, А.О. Коваленко, М.Ф. Кропивко, П.М. Купчак, П.Т. Саблук, Л.В. Старшинська, В.Г. Ткаченко, В.В. Россоха, М.П. Сичевський, І.Р. Юхновський.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри ґрунтовні розробки вчених щодо окремих аспектів функціонування харчової промисловості загалом та діяльності підприємств зокрема, недослідженими залишаються сучасні питання, пов'язані з їх виходом на зарубіжні ринки. Також потребують подальшого розгляду питання, пов'язані зі зміною економічних умов, економіко-географічною орієнтацією вітчизняних підприємств харчової промисловості, в процесі реалізації виробленої продукції.

Мета статті полягає в дослідженні проблематики розвитку вітчизняних підприємств харчової промисловості в контексті посилення інтеграційних тенденцій останніми роками. Досягнення цієї мети обумовлює постановку таких завдань: розглянути загальний стан харчової промисловості, виявити основні тенденції, що супроводжують його розвиток; проаналізувати структуру експорту продукції підприємствами харчової промисловості; дослідити останні тенденції, що супроводжують розвиток підприємств харчової промисловості.

Вклад основного матеріалу дослідження. Харчова промисловість є однією з найбільш важливих галузей України. Підприємства харчової промисловості забезпечують продовольчу безпеку країни, а населення – необхідними продуктами харчування. Через те, що переважний обсяг витрат населення припадає саме на придбання продуктів харчування (в різні роки до 60%), ця галузь є однією з найважливіших у структурі вітчизняної економіки [1, с. 53].

З 2012 року ця галузь посіла лідируючу позицію серед інших галузей економіки за обсягами реалізованої продукції. У 2012 році

обсяги реалізованої продукції виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів склали 254,5 млрд. грн. (18,2% від загального обсягу), у 2013 році – 261,8 млрд. грн. (19,3% від загального обсягу), у 2014 році – 302,4 млрд. грн. (21,5% від загального обсягу), 2015 році – 398 млрд. грн. (22,4% від загального обсягу), 2016 році – 459,2 млрд. грн. (21,6% від загального обсягу) [2]. Дані щодо обсягів реалізованої промислової продукції за видами економічної діяльності у 2012–2016 роках наведені на рис. 1.

Порівнюючи статистичні дані обсягів реалізації підприємствами харчової промисловості та іншими найбільшими галузями, можна зробити висновок про випереджаючий характер розвитку цієї галузі. Крім того, на відміну від інших найбільших галузей, обсяги реалізованої продукції підприємствами харчової промисловості постійно зростають, навіть попри негативні тенденції та кризові явища, якими характеризувався стан економіки у 2014 та 2015 роках.

Розглядаючи структуру реалізованої продукції підприємствами харчової промисловості, можна побачити, що найбільший їх обсяг припадає на виробництво таких видів продукції: олія та тваринні жири (22,1%); м'ясо та м'ясні продукти (13,2%); молочні продукти (11,6%); напої (11,8%); хліб, хлібобулочні та борошняні вироби (7,2%); какао, шоколад та цукрові кондитерські вироби (6%).

Таким чином, у загальній структурі найбільші обсяги реалізації припадають на виробництво олії та тваринних жирів. Примітним є те, що цей напрям реалізації є одним з основних в експортній структурі не лише харчової промисловості, але й усього агросектору України [3, с. 140].

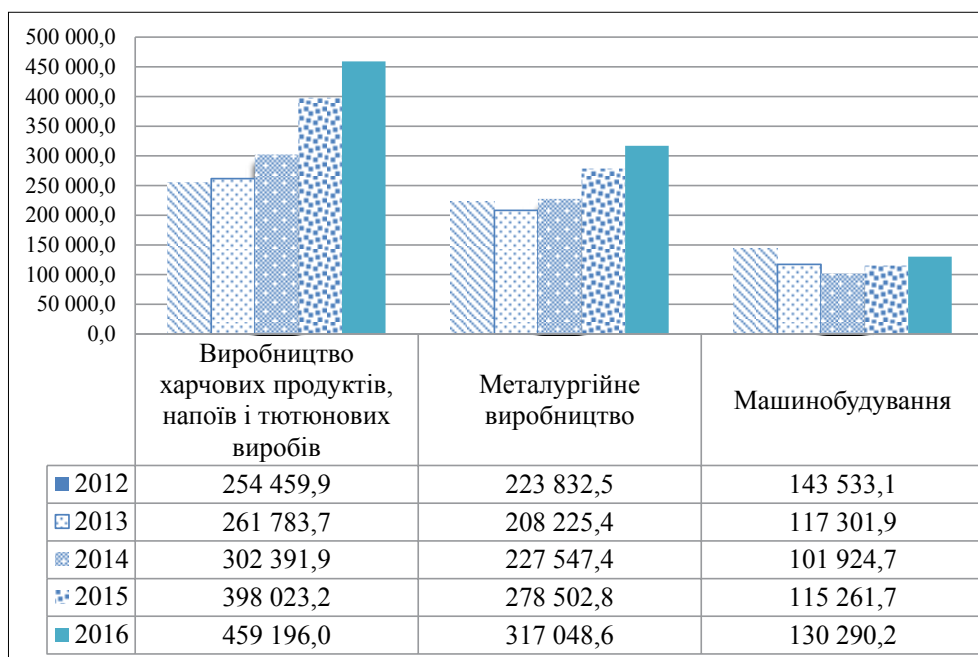

Рис. 1. Обсяги реалізованої промислової продукції за видами економічної діяльності у 2012–2016 роках (млн. грн.) [2]

Аналізуючи економічну діяльність підприємств харчової промисловості, слід звернути увагу на їх фінансові результати протягом останніх років. Так у табл. 1 відображено фінансові результати підприємств харчової промисловості до оподаткування за 2012–2016 роки.

Виходячи з даних, наведених у табл. 1, бачимо, що 2014 та 2015 роки стали для підприємств харчової промисловості кризовими. Це насамперед пов'язано зі складною економіко-політичною ситуацією, а також втратою частини території нашої країни. Такі негативні тенденції закономірно позначились на загальному результаті діяльності підприємств харчової промисловості. Так у 2015 році навіть порівняно з попереднім 2014 роком обсяги збитків підприємств харчової промисловості збільшились на 121,4% (28 611,4 млн. грн. у 2014 році, 34 725 млн. грн. у 2015 році) [4]. Незважаючи на загалом негативні фінансові результати протягом передостанніх двох років, наявними є і позитивні тенденції: в 2016 році обсяги збитків зменшились більш ніж у 5 разів. Протягом останніх років відбувалось поступове скорочення частки збиткових підприємств, яка особливо чітко стала простежуватись у 2015 році, коли скоротилась до 28,1%, тобто на 9,5%, порівняно з попереднім роком; по-друге, попри накопичення збитків, в абсолютному значенні зростали і прибутки. Так, у 2015 році, обсяги одержаних прибутків навіть перевищили період загострення кризових явищ і збільшились порівняно з 2012 роком на 43%, а в 2016 році обсяги прибутків зросли на 52%.

Досліджуючи показники розвитку підприємств харчової промисловості, вважаємо необхідним проаналізувати фінансові результати діяльності з урахуванням їх розподілу за розмірами. Більш детально дані показники наведено на рис. 2.

Виходячи з даних, наведених на рис. 2, можна зробити висновки про те, що малі підприємства харчової галузі є хронічно збитковими, причому ця тенденція була характерною не лише для останніх двох кризових років, але й у докризовий період. Розглядаючи у структурі малих підприємств діяльність мікропідприємств, слід відзначити, що їх фінансові результати останніми роками також були негативними і мали постійну тенденцію до збільшення збитків: -191,3 млн. грн. у 2012 році, -524,7 млн. грн. у 2013 році, -909,2 млн. грн. у 2014 році, -546,2 млн. грн. у 2015 році, -576,8 у 2016 році. Щодо середніх підприємств, то, подібно до малих, їх діяльність також була збитковою, винятком став 2013 рік, коли середні підприємства були прибутковими [5].

На відміну від малих та середніх, великі підприємства харчової промисловості у докризовий період були прибутковими, а лише у 2014 та 2015 роках їх фінансовий результат був від'ємним. Проте вже в 2016 році розмір збитків став значно меншим. Таким чином, можна

зробити висновок, що основою функціонування всієї харчової промисловості є великі підприємства. Саме такі підприємства мають високий експортний потенціал та залучають значні обсяги інвестиційних ресурсів. Дані щодо обсягів прямих іноземних інвестицій у підприємства харчової промисловості наведені на рис. 3.

Привертає до себе увагу загальна тенденція до зниження рівня прямих іноземних інвестицій як загалом по Україні, так і у підприємствах харчової промисловості у 2015 році. Проте в 2016 році вбачається позитивна тенденція їх збільшення, хоча повернення на докризовий рівень ще не досягнуто. Скорочення обсягів прямих іноземних інвестицій, безперечно, є негативним явищем, проте за умов стабілізації економіко-політичної ситуації в країні очікується їх подальше зростання [6].

Розглядаючи структуру прямих іноземних інвестицій за 2014–2016 роки, бачимо, що найбільшими є вкладення у виробництво напоїв (понад 40%), інших харчових продуктів (цукор, кондитерські вироби, тощо) (понад 22%), олії та тваринних жирів (понад 15%), молочних продуктів (понад 5%) [7].

Харчова промисловість загалом та окремі її підприємства є досить привабливими для інвесторів, про що, зокрема, свідчить і постійно зростаючий рівень капітальних інвестицій. Навіть попри кризові явища в економіці, їх обсяги збільшуються з кожним роком. Так, порівняно з 2011 роком вони зросли у 1,6 рази (13 548,5 млн. грн. у 2015 році проти 8 510,2 млн. грн. у 2011 році). Все це обумовлено наявністю у підприємств харчової промисловості надзвичайно потужного потенціалу розвитку не лише на внутрішньому ринку, але й на зовнішньому [10].

Незважаючи на погіршення економічної ситуації в країні та втрату частки традиційних для підприємств харчової промисловості ринків, обсяги експорту окремих товарів залишаються досить високими, навіть попри погіршення ситуації за результатами 2015 року. Дані товарної структури експорту за найбільш перспективними напрямками харчової промисловості наведено у табл. 2.

Попри негативні тенденції під час аналізу абсолютних показників експорту продукції підприємств харчової промисловості, слід відзначити, що за досліджуваний період відбулось суттєве зростання обсягів експорту у відсотках до його загальної структури. Так, зокрема, порівняно з 2012 роком, коли частка експорту жирів та олії тваринного або рослинного походження склала 6,11% від загального обсягу експорту країни, у 2016 році вона становила 8,7%. Аналогічною була і тенденція щодо частки експорту готових харчових продуктів, яка у 2012 році складала 5,6%, тоді як у 2016 році становила 6,5% від загального обсягу експорту.

Проте, аналізуючи такі дані, необхідно наголосити на тому, що таке зростання відбулось

Таблиця 2

Динаміка товарної структури експорту за окремою продукцією підприємств харчової промисловості у 2012–2016 роках (млн. дол. США) (розроблено автором за даними [8])

Продукція	2012 рік		2013 рік		2014 рік		2015 рік		2016 рік		
	млн. дол. США	у % до загал. обсягу	млн. дол. США	у % до загал. обсягу	млн. дол. США	у % до загал. обсягу	млн. дол. США	у % до загал. обсягу	млн. дол. США	у % до загал. обсягу	
Жири та олії тваринного або рослинного походження	4 210,6	83,3	3 497,4	5,5	3 822,0	109,3	3 299,8	86,3	3 963	120,1	10,9
Готові харчові продукти, зокрема:	3 511,9	101,7	3 500,5	5,6	3 096,3	88,5	2 468,4	79,7	2 450,1	99,3	6,7
– продукти з м'яса, риби	65,0	90,6	42,9	0,1	32,4	75,4	12,5	38,5	14,3	114,9	0
– цукор і кондитерські вироби з цукру	341,2	76,0	259,3	0,4	147,1	56,7	169,5	115,2	352	207,7	1
– какао та продукти з нього	662,5	84,1	555,0	0,9	322,9	58,2	187,3	58,0	162,2	86,6	0,4
– готові продукти із зерна	395,3	104,5	412,3	0,7	390,1	94,6	267,9	68,7	212,5	79,3	0,6
– продукти переробки овочів	323,5	125,0	404,1	0,6	297,8	73,7	183,9	61,8	140,3	76,3	0,4
– різні харчові продукти	195,4	129,0	251,2	0,4	212,3	84,5	117,2	55,2	100,2	85,5	0,3
– алкогольні, безалкогольні напої та оцет	385,0	106,8	361,9	0,6	251,3	69,4	183,6	73,1	163,8	89,2	0,5
– залишки і відходи харчової промисловості	877,7	105,2	921,3	1,5	1108,3	120,3	995,8	89,9	983	98,7	2,7
– тютюн і промислові замітники тютюну	266,3	109,8	292,4	0,5	334,2	114,3	350,8	105,0	321,8	91,7	0,9

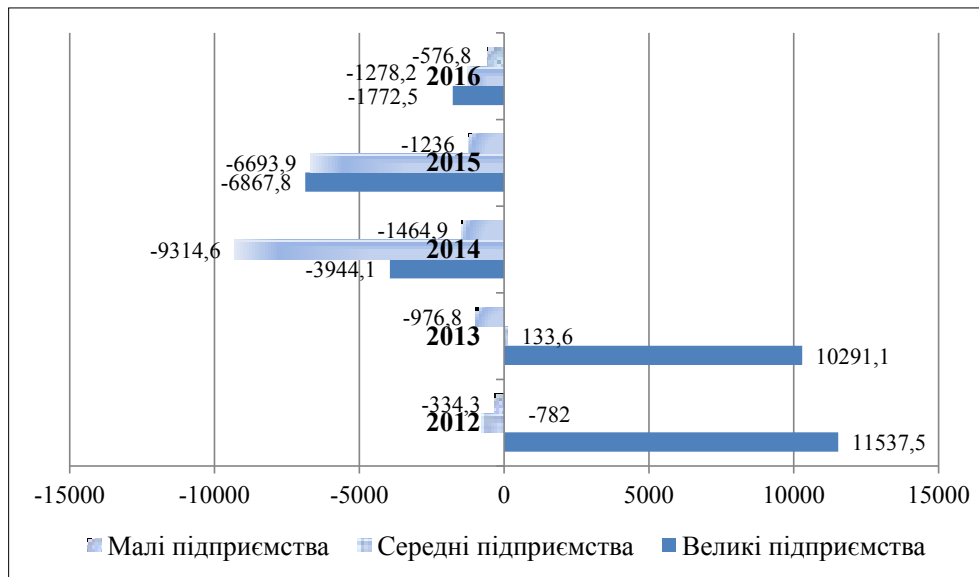

Рис. 2. Фінансові результати підприємств харчової промисловості до оподаткування за розміром у 2012–2016 роках (млн. грн.) [5]

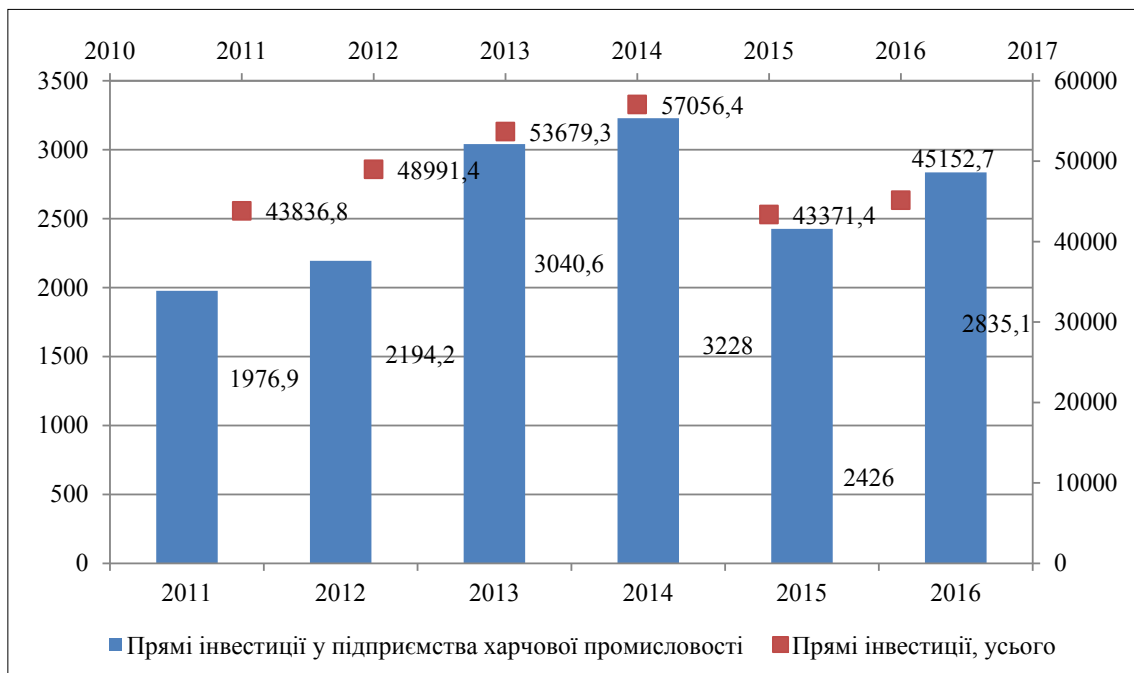

Рис. 3. Обсяги прямих інвестицій у підприємства харчової промисловості та усього по Україні за 2010–2016 роки (млн. дол. США) [6]

Таблиця 1

Фінансові результати підприємств харчової промисловості до оподаткування у період 2012–2016 років (млн. грн., %) (розроблено автором за даними [4])

Роки	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток		Загальний фінансовий результат до оподаткування
	фінансовий результат (млн. грн.)	у % від загальної кількості підприємств	фінансовий результат (млн. грн.)	у % від загальної кількості підприємств	
2012	15 708,9	61,7	5 287,7	38,3	10 421,2
2013	14 816,5	62,9	5 368,6	37,1	9 447,9
2014	13 887,8	62,4	28 611,4	37,6	-14 723,6
2015	19 927,3	71,9	34 725	28,1	-14 797,7
2016	29 405,2	70,7	33 032,7	29,3	-3 627,5

здебільшого не за рахунок зростання абсолютних обсягів експорту продукції підприємствами харчової промисловості, а насамперед за рахунок скорочення загального обсягу експорту у 1,8 рази (з 68 830,4 млн. дол. США. у 2012 році до 38 127,1 млн. дол. США. у 2016 році) [8].

Якщо не враховувати тенденції, які спостерігались у 2015 році, загалом можна зробити висновок, що підприємства харчової промисловості мають значні можливості щодо подальшого розширення експорту. Протягом останніх років Україна одержала додаткові переваги для вітчизняних підприємств харчової галузі під час виходу на зарубіжні ринки. Найбільше швидкому розширенню експорту продукції підприємств харчової промисловості сприяло введення у 2014 році торгових преференцій для вітчизняних товаровиробників, при цьому такі преференції мали односторонній характер. З 1 січня 2016 року в межах дії Угоди між ЄС та Україною про поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі використовуються квоти на реалізацію продукції певних видів. Все це, а також розширення зовнішніх зв'язків України, зокрема в межах СОТ, привело до того, що, навіть попри вкрай негативні тенденції у вітчизняній економіці, підприємства харчової промисловості не лише не скоротили власне виробництво, але й, навпаки, почали стрімко нарощувати їх обсяги та активно реалізовувати власну продукцію на світових ринках.

Аналізуючи останні дані щодо діяльності підприємств харчової промисловості у 2016 році, слід відзначити позитивні тенденції збільшення обсягів експорту продовольчих товарів до ЄС (зростання на 68%). Загалом з початку офіційного функціонування поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) з ЄС принципово структура експорту не змінилась. Попри всі економічні шоки, близько третини складає продукція АПК та підприємств харчової промисловості.

Висновки. Вітчизняні підприємства харчової промисловості, як і більшість підприємств інших галузей економіки, зазнали значних втрат через економіко-політичну кризу, яка супроводжувала їх функціонування в останні два роки. Водночас зміна економічних реалій дала можливість переглянути напрями реалізації власної продукції. В цьому аспекті суттєву роль відіграли інтеграційні тенденції, які особливо прискорились через активізацію торгівлі з країнами ЄС

завдяки вступу в дію Угоди між ЄС та Україною про поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі. Водночас вихід на нові ринки високорозвинених країн вимагає від підприємств харчової галузі запровадження інноваційних технологій виробництва та наявності відповідних сертифікатів якості. Серед підприємств харчової промисловості таким стандартам відповідають лише великі агрохолдинги, які сьогодні активно конкурують із зарубіжними товаровиробниками та складають значну частку експорту у загальній структурі економіки України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Стратегія розвитку харчової промисловості України та її регіонів на період до 2015 року : [монографія] / [Л.В. Дейнеко, А.О. Коваленко, Л.В. Старшинська] ; за ред. Л.В. Дейнеко. – К. : РВПС України НАН України, 2011. – 212 с.
2. Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2010–2016 роках // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Руденко В.В. Світові тенденції інвестиційної діяльності на підприємствах харчової промисловості / В.В. Руденко // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2013. – Вип. 9 (1). – С. 138–142.
4. Фінансові результати підприємств до оподаткування за видами промислової діяльності у 2012–2016 роках // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Фінансові результати до оподаткування за видами промислової діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2012–2016 роках // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України у 2016 році // Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Основні показники роботи харчової промисловості України, 2016 рік // Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/system/files/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D1%87%D0%BE%D0%B2%D0%B0%202014%20%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf>.
8. Зовнішня торгівля України у 2016 році // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Україна у цифрах 2016 : статистичний збірник // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.